

ἐνίοτε ἀνελεήμονα, κ' ἐνίοτε μελωδικὴν ὡς γέλοιο νηπίου, ὡς μακρυνὸν ἀπήχημα φλογέρας πιστικῆς, εἶδαν τὸ φῶς παράδοξοι καὶ τὴν μορφὴν ἀκόμη καὶ τὸν τίτλον καὶ τὴν κατάταξιν οἱ «*Ἰαμβοὶ καὶ Ἀνάπαιστοι*» τοῦ κ. Κωστῆ Παλαμᾶ. Πολλοὶ... χυδαῖοι θὰ μείνουν ἐκθαμβοὶ κ' ἐρωτηματικοί, ὀλίγοι πολὺ ὀλίγοι, θ' ἀναγνωρίσουν, εἰς μερικά, ἀστραπόβροντα ποιητοῦ τῆς ἀνθρωπότητος». Ἄφ' τὸ ἄλλο μέρος ὁ μακαρίτης Πέτρος Κανελλίδης, μεγάλος πατριώτης, μὰ φανατικὸς διώκτης τῶν φίλων τῆς Δημοτικῆς⁽¹⁾, μὲ τὴν παντοτινὴ ἀπειλητικὴ κραυγὴ «*θὰ σὰς φονεύσω, ἄθλιοι διαφθορεῖς τῆς θείας ἡμῶν γλώσσης*», ἔγραψε⁽²⁾, στὴν τέταρτη σελίδα τῆς ἐφημερίδας του «*Οἱ Καιροὶ*», τὸ ἑξῆς σημεῖωμα:

Ἰαμβοὶ καὶ Ἀνάπαιστοι. Τοιοῦτον φέρει τίτλον ποιητικὴ συλλογὴ τοῦ εὐπαιδευτοῦ συναδέλφου κ. κ. Κωστῆ Παλαμᾶ. Ἀποφεύγομέν πᾶσαν κρίσιν περὶ τῶν περιεχομένων ἐν τῇ συλλογῇ ταύτῃ, μὴ ἐπιθυμοῦντες νὰ λυπήσωμεν χρηστὸν καὶ εὐπαιδευτὸν ἄνδρα, τὸν ὁποῖον τιμῶμεν ἄλλως διὰ τὸν χαρακτήρα καὶ τὴν παιδευσιν⁽³⁾.

Σὰ θηρίο ἀνήμερο, μὲ φωλιά του τὴν ἐφημερίδα «*Παλιγγενεσία*»⁽⁴⁾ τοῦ Κωνστ. Ἀγγελόπουλου, χοίμιξε ὁ Ρουμελιώτης δικηγόρος καὶ γλεντζῆς Νικ. Παπαλεξανδρῆς κατὰ τῶν «*Ἰάμβων καὶ Ἀναπαιστων*», γράφοντας κουτοεξυπνάδες καὶ ξεφωνῶντας βρυσιές, πὺ ντρέπεται κανεὶς νὰ τὶς θυμηθῆ. Ὁ Ν. Παπαλεξανδρῆς καὶ προτοῦ νὰ φανοῦν οἱ «*Ἰαμβοὶ καὶ Ἀνάπαιστοι*» εἶχε ριχτεῖ μ' ἄχι ἄβγαλτο τοῦ Ποιητῆ, πάλι μὲ τὴν «*Παλιγγενεσία*»⁽⁵⁾, νοματίζοντας τὸ μακρόσυρτο λίβελλό του «*Ὁ Παλαμᾶς παλαμαριζόμενος*».

Κι' ὁ μελιστάλακτος παιχιδιάρης ποιητῆς Πολέμης, παλιὸς φίλος μὲ τὸν Κωστῆ Παλαμᾶ, μὰ κακιωμένος μὲ τὴν Τέχνην του ἀπὸ τὸν καιρὸ πὺ φάνηκαν τὰ «*Μάτια τῆς Ψυχῆς μου*», μολογεῖ, ὅτι σὰν ἐδιάβασε τὴ

συλλογὴ «*Ἰαμβοὶ καὶ Ἀνάπαιστοι*», νόμισε πὺς δείχνονται ἀγνάντια του «*νέος κόσμος καὶ νέοι ὀρίζοντες, μὲ αἰθέρας ἀστροφεγγεῖς καὶ ἀδαμαντίνους διαυγεῖας καὶ εἶδε τὸν ποιητὴν τῶν νὰ περνᾷ ἀρματοδρόμος καὶ ν' ἀφίση ὀπισθὲν τοῦ σκλάβον τὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν*»⁽⁶⁾.

Ὅστος ἀπ' ὅλα τὰ παινέματα, π' ἄκουσε ὁ Ποιητῆς γιὰ τὴ συλλογὴν του «*Ἰαμβοὶ καὶ Ἀνάπαιστοι*», βαραίνουν περισσότερον τὰ γραμμένα ἀφ' τὸ συγγραφέα τοῦ παράξενου βιβλίου «*Τρυγόνες καὶ Ἐχιδναὶ*»⁽⁷⁾ αὐτὸς εἶναι, διαβαστὴ μου, ὁ Ἰ. Παπαδιαμαντόπουλος, πὺ μὲ τ' ὄνομα *Jean Moréas* ἐδόξασε τὸ Γαλλικὸν Παρνασσό. Στὸ μεγαλόσημο γαλλικὸν περιοδικὸν «*Cosmopolis*»⁽⁸⁾, πὺ τὰ περιεχόμενά του δικαιολογοῦν πολὺ τὸν τίτλον, ἐσημείωσε ὁ Ζὰν Μορέας: «*Ὁ κ. Κωστῆς Παλαμᾶς εἶναι ἕνας ἄνθρωπος, πὺ βρῖσκεται στὴν ἀκμὴ τῆς ἡλικίας του, κοντὸς καὶ μελαχροινός. Ἄκουσα παντοῦ σκεδὸν στὴν Ἀθήνῃ νὰ τὸν ἐπαινοῦν γιὰ τὸ ταλέντο του. Πὺς λοιπόν! Γλύτωσε ἀπ' τὶς ἰντρίγες: Ἄς μὴν εἶμαστε εὐκολόπιστοι. Οἱ Ἀθηναῖοι εἶναι ἄνθρωποι καὶ ὁ Βολταῖρος δίκαια λέγει: Ἡ λογοτεχνία πάντα θὰ συνταράζεται ἀπὸ τὶς ραδιουργίας ἀπαράλλαχτα καθὼς καὶ κάθε ἄλλο περιστάτικὸν στὴ ζωὴ. Ὁ κ. Παλαμᾶς μᾶς ἔχει δώσει παραπολλὰ ἔργα. Προτιμῶ ἕνα μικροσκοπικὸν τοῦ βιβλίου, πὺ ἐπιγράφεται «*Ἰαμβοὶ καὶ Ἀνάπαιστοι*». Γιὰ μένα εἶναι ἕνα ἀριστούργημα. Πόσο ἐναρμόνια συνταιριάζουν οἱ στίχοι αὐτοὶ τὸ παθητικὸν μὲ τὴν ἀπλότητα! Τί τέχνη, πὺ ξέρει τί θέλει, ἀκριβόλογη, γεμάτη χάρη!»⁽⁹⁾. Στὸ ἴδιο φυλλάδιον τοῦ περιοδικοῦ*

(1) «*Σχορίπ*» τῆς 27 τοῦ Γεν. 1897. Πρβλ. *Ι. Κ. Κατσιμπαλῆ*, ὅπου παραπάνω, Β', σελ. 30, ἀρθ. 898 (δὲ μοῦ φαίνεται «*ἐπικριτικὸν*» τὸ σημεῖωμα τοῦ *Ι. Πολέμη*).

(2) Γιὰ τὸ βιβλίον αὐτὸ διάβασε τί γράφει ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς, *Γράμματα*, τόμ. Α', σελ. 6 κ. ε., 8 κ. ε.

(3) Τόμ. VII (Σεπτ. 1897) σελ. 748, 755-757. *Jean Moréas*, *En Grèce*. Πρβλ. καὶ σελ. 61α, ὑπόσημ. 2 καὶ τὰ βιβλία τοῦ *Jean Moréas*, πὺ σημειώνονται ἐκεῖ.

(4) Πρβλ. *Κωστῆ Παλαμᾶ*, *Ἰαμβοὶ καὶ Ἀνάπαιστοι*, ἐγδ. Β', Ἀθήνα 1920, σελ. [60]: Μία γνώμη γιὰ τοὺς «*Ἰαμβοὺς καὶ Ἀνάπαιστους*». Τὰ χρόνια μου καὶ τὰ χαρτιά μου, τόμ. Β', σελ. 196-197.

(1) Καλὰ χαρακτηρίζει τὸν Πέτρο Κανελλίδην ὁ μακαρίτης Ζαχαρίας Παπαντωνίου.

(2) Πρβλ. σελ. 59β, ὑπόσημ. 1.

(3) Νὰ προστεθῆ τὸ σημεῖωμα αὐτὸ στὴν Παλαμικὴ βιβλιογραφία τοῦ καλοῦ μου Γ. Κ. Κατσιμπαλῆ.

(4) Τῆς 5, 6, 7, 8, 9, 10, 17, 18, 19, 20 τοῦ Γεν. 1897.

(5) Τῆς 28, 29, 30 τοῦ Δεκ. 1896.

«Cosmopolis»⁽¹⁾ ὁ Ζάν Μωρεάς μετάφρασε γαλλικά τὴ *Λεύκα*, τὸ 25 τραγούδι ἀφ' τοὺς «Ίαμβους καὶ Ἀνάπαιστους», καθὼς κι' ἄλλα πέντε τραγούδια ἀφ' τὴν ἴδια συλλογὴν (ἀριθ. 12, 13, 15, 16, 23)· αὐτὰ τὰ μεταφράσματα τοῦ Ἑλληνογάλλου ποιητῆ βρίσκονται καὶ σὲ στενότερα βιβλία του⁽²⁾. Πρέπει ὁμῶς νὰ ξέρῃς, καλέ μου διαβαστή, πὼς ἐπειτὰ ἀπὸ χρόνια πολλά, ἀρχίζοντας ὁ ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1897, ὁ Ζάν Μωρεάς κατέβηκε ἀφ' τὸ Παρίσι στὴν Ἀθήνα⁽³⁾ γιὰ νὰ παρακολουθήσῃ ἀπὸ κοντὰ τὴν τοτινὴ μεγάλη κρίση τῆς πατρίδας μας καὶ πατρίδας του· κατέβηκε στὴν Ἀθήνα ἔχοντας «ἐγκόλπιον» καὶ «συνέκδημον» ἐν' ἀντίτυπο τῆς συλλογῆς «Ίαμβοι καὶ Ἀνάπαιστοι» τοῦ Κωστῆ Παλαμᾶ καὶ τὸ ἀντίτυπο αὐτὸ — ἔλεγε ὁ μακαρίτης Κωστάκης Κατσιμπαλῆς⁽⁴⁾, ὁ ἀλησμόνητος πατέρας τοῦ Γιώργου — ἦτανε μισοτριμμένο καὶ χαρβαλωμένο ἀφ' τὸ πολὺ μεταχείρισμα τοῦ φουμισμένου Ἑλληνογάλλου ποιητῆ.

(1) Πρβλ. σελ. 60β, ὑπόσημ. 3.

(2) *Jean Moréas, Le Voyage de Grèce, καὶ Esquisses et Souvenirs*, σελ. 294, 313-316. — Πρβλ. καὶ *Γ. Κ. Κατσιμπαλῆ*, ὅπου παραπάνω, Β', σελ. 24, ἀριθ. 725, 31, ἀριθ. 902. — Ἀφ' τῆς συλλογῆς «Ίαμβοι καὶ Ἀνάπαιστοι» μετάφρασε μερικὰ τραγούδια στὰ ἰταλικά ὁ καθηγητὴς *Vincenzo Biagi*, στὸ βιβλίο του: *Un grande poeta moderno. Costis Palamàs, Poesie scelte e tradotte* (= *Atene e Roma. Collana di Scrittori Greci Moderni tradotti in lingua Italiana* 1). Nistri Lischi editori. Pisa [1934]. Ὡραία μετάφραση τῶν «Ίαμβων καὶ Ἀνάπαιστων» στὰ Γαλλικά ἔχει κάμει ὁ φίλος Α. Merlier (δὲς μερικὰ κομμάτια στὸ περιοδικὸ «Ἑλληνίς», στὸ πανηγυρικὸ τεύχος Παλαμᾶ (Ἀπρίλης 1936). Διάφορα μεταφράσματα ἀφ' τῆς συλλογῆς «Ίαμβοι καὶ Ἀνάπαιστοι» βρίσκεις στὸ Ἀλεξανδρινὸ περιοδικὸ «Semaine Égyptienne», πανηγυρικὸ τεύχος γιὰ τὰ «Πενήντα Χρόνια τοῦ Παλαμᾶ», πὺ βγήκε στὶς 15 τ' Ἀπρίλη 1930). Ἀπὸ τὶς Γαλλικὲς μεταφράσεις τῶν τραγουδιῶν «Ίαμβοι καὶ Ἀνάπαιστοι» ἄς μνημονευτοῦν καὶ κείμενα τοῦ *Arg René d'Yvetot*, στὸ Παρισιάνικο περιοδικὸ «Isis», τόμ. Α', 30 τοῦ Γιοῦλη 1907, σελ. 15-16. Ἀπὸ τὶς ἀγγλικὲς μεταφράσεις τῆς ἴδιας συλλογῆς μερικὲς βρίσκονται καὶ στὸ «The Hellenid Herald», ἀρθ. 39, Φλεβ. 1910 (πρβλ. *Γ. Κατσιμπαλῆ*, ὅπου παραπάνω, Γ', σελ. 14, 15, ἀρθ. 1326, 1337).

(3) Πρβλ. ὅσα ἔγραψε ἡ ταπεινότητά μου στὴ «Νέα Ἑστία» τεύχος Μαλακάση, (ἀρθ. 384, 1 τοῦ Γιοῦνη 1943) σελ. 655, 660.

(4) Ἦτανε φίλος παιδικὸς τοῦ Ζάν Μωρεάς.

Δὲν ἀστοχῶ — μοῦ φαίνεται — ἀτράνταχτα πιστεύοντας, ὅτι οἱ ὀνομαστὲς «Στροφές», ὁ ποιητικὸς κώδικας τοῦ νεοκλασικοῦ Ζάν Μωρεάς, σὲ πολλὰ σημεῖα εἶναι μακρινὸς ἀντίλαλος τῆς παλαμικῆς συλλογῆς «Ίαμβοι καὶ Ἀνάπαιστοι»· κάτι τέτοιο γράφει κι' ὁ ἴδιος ὁ Ποιητὴς: «Στοχάζομαι πὼς ἀκούγοντας [ὁ Ζάν Μωρεάς] κάποιους μου στίχους ἀπὸ τοὺς «Ίαμβους καὶ Ἀναπαιστους» πὺ τοῦ εἶπα στὸ ἕνα μας μονάκριβο ἐδῶ συναπάντημα, ὅταν κατέβηκε ἀπὸ τὰ Παρίσια στὰ 1896⁽¹⁾ ἢ 97, καλὰ δὲν θυμοῦμαι, θὰ τοὺς ἤυρε σὰν προμηνύματα τῆς τέχνης πὺ θὰ ἔδειχνε τὴ χάρη τῆς ἀκέρια στὴν ἐντέλεια τῶν «Στροφῶν» του, πὺ εἶδανε τὸ φῶς στὰ 1905»⁽²⁾.

Τὰ πρῶτα καὶ καλύτερα δεκαοχτῶ τραγούδια τῆς συλλογῆς «Ίαμβοι καὶ Ἀνάπαιστοι», πὺ νοματίστηκαν ἀπὸ τὸν Ποιητὴ «Σ' ἀγαπῶ»⁽³⁾ καὶ «Μαγιβότανα»⁽⁴⁾, βρῆκαν ἄξιο συνθέτη τὸν κ. Μανώλη Καλομοίρη, ἀκέραιο δημοτικιστὴ κι' ὀλόψυχο θαυμαστὴ τοῦ παλαμικοῦ ἔργου. Εἶναι ὁ φίλος Μανώλης Καλομοίρης ἀληθινὸς μουσικὸς μὲ τὴν πινδαρική ἐννοια⁽⁵⁾. Κ' εἶναι καὶ συγγραφέας ἐνὸς ἀρθροῦ μὲ τὸν τίτλο «Ὁ Παλαμᾶς καὶ ἡ Μουσικὴ»⁽⁶⁾. Παίρνω ἀφ' τὰ γηρατειά μου τὸ θάρρος νὰ συστήσω στοὺς διαβαστὲς μου νὰ μελετήσουν τὸ ἀρθρο αὐτὸ καὶ μάλιστα στὴν ἀβγατισμένη του μορφῆ, πὺ δημοσιεύεται θὲ τουτοδὰ τὸ τεύχος τῆς «Νέας Ἑστίας». Θὰ διδαχτοῦνε πολλὰ ἀπὸ τ' ἀρθρο τοῦτο. Ἐπίσης συνιστῶ στοὺς διαβαστὲς μου καὶ δύο ἄλλα ἀρθρα: «Ὁ Παλαμᾶς καὶ ἡ Μουσικὴ» τῆς κυρίας Αὔρας Θεοδωροπούλου - Θέρου⁽⁷⁾ καὶ «Στίχοι γιομαῖτοι μουσικῆ» τῆς κυρίας

(1) Ὅχι 1896, 1897 εἶναι τὸ σωστὸ (κοίταξε παραπάνω, σελ. 61α).

(2) *Κωστῆ Παλαμᾶ*, Τὰ χρόνια μου καὶ τὰ χαρτιά μου, τόμ. Β', σελ. 196.

(3) Ἀρθ. 1-9.

(4) Ἀρθ. 10-18.

(5) Ὁ μουσικὸς εἶναι σύγκαιρα καὶ σώφρων καὶ δίκαιος. Πρβλ. *Herrmann Gundert*, Pindar und sein Dichterberuf. (= *Frankfurter Studien zur Religion und Kultur der Antike* hrsg. von *W. Otto*). Frankfurt a. M., [1935], σελ. 74, 128, 137.

(6) Πρωτοδημοσιεύτηκε στὴν ἐφημ. «Ἔθνος», ἀρθ. 7726 (= 19 Ἀπρ. 1936) σελ. 1.

(7) Σ' «Τὰ Νέα Γράμματα», τόμ. Β' (1936) σελ. 575-579.

Σοφίας Σπανούδη⁽¹⁾. «Ἡ ἐπίδραση τοῦ ἔργου τοῦ Παλαμᾶ στὴ νεοελληνικὴ μουσικὴ δημιουργία — γράφει ὁ Μανώλης Καλομοίρης — εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη μου, ἐξαιρετικὰ μεγάλη. Καὶ ὄχι τόσο γιατί πολλοὶ ἀπὸ τοὺς συνθέτες μας ἔχουνε γράψει ἐπάνω σὲ στίχους τοῦ μεγάλου ποιητοῦ μερικὲς ἀπὸ τίς καλύτερες μουσικὲς τούς σελίδες, ὅσο καὶ κυρίως γιατί ἡ ὅλη προσπάθεια τῆς νέας ἑλληνικῆς μουσικῆς χρωστᾶει τὴν πνοή της, τὰ ἔθνικιστικὰ της ἰδανικά, στὴν παλαμικὴν ἰδέα, στὸ συνταίριασμα καὶ στὸ πλάτεμα τῆς δημοτικῆς μελωδίας, τοῦ δημοτικοῦ ρυθμοῦ μὲ τὴ νεώτερη παγκόσμια αἰσθητικὴ καὶ τεχνικὴ μουσικὴ ἀντίληψη, ὅπως ὁ ποιητὴς ἐχάρισε στὴ νεοελληνικὴ ποίηση τὴ θείαν ἀνθήση τοῦ νεοελληνικοῦ στίχου καὶ τὴ θαυμαστή του ἐξέλιξη σὲ ὑπέριστες δημιουργίες ποὺ μπορέσανε νὰ περιλάβουνε τοὺς θησαυροὺς τῆς ψυχῆς, τῆς καρδιάς καὶ τῆς διανόησης καὶ τοῦ Ποιητῆ». «Γιὰ μένα ὁ Παλαμᾶς — γράφει ἄλλοῦ πάλι ὁ Μανώλης Καλομοίρης⁽²⁾ — εἶναι ὁ πνευματικὸς μου πατέρας. Σ' αὐτὸν χρωστᾶω ὅ,τι σχετικῶς καλύτερο ἔχει νὰ παρουσιάσῃ τὸ ἔργο μου. Ἡ Ποίησή του μοῦ ἦτανε πάντα ὁ φωτεινὸς φάρος ποὺ μέσα στὴν ἄγρια μεταπολεμικὴ νυχτιὰ ποὺ μᾶς ζώνει, μ' ὠδήγησε καὶ μὲ κράτησε στὰ πιὸ ἀγνὰ καλλιτεχνικὰ ἰδανικά.» «Ὅχι μόνο ἀφ' τὰ «Σ' ἀμπῶ» καὶ τὰ «Μαγιοβότανα», ἀλλὰ κι' ἀπ' ἄλλες παλαμικὲς συλλογὲς πολλὰ τραγούδια ἔντυσε ὁ Μανώλης Καλομοίρης μ' ἀνάλαφρα μαγνάδια τῆς τέχνης του. Ἡ κυρία Αὔρα Θεοδωροπούλου - Θέρου μᾶς μαθαίνει⁽³⁾, πὼς «Ἡ Νεράϊδα», «Μὴν κλαῖς», ἢ «Ἐλιά» γιὰ γυναικεῖα χορῳδία, τὸ «Ἐμπρός» γι' ἀντρίκεια, ἢ μουσικὴ ὑπόκριση γιὰ τὴ «Στέλλα Βιολάντη», μὰ καὶ ἔργα συμφωνικὰ ὅπως ἢ «Συμφωνία τῶν ἀνίδεων καὶ τῶν καλῶν ἀνθρώπων», ἢ «Ρωμαίικη σουῖτα» καὶ ἢ «Μπαλάντα» γιὰ πιάνο [ὅλα τοῦτα κατορθώματα τοῦ Μανώλη Καλομοίρη], ἐμπνέονται ἀπὸ τὴν παλαμικὴν ποίηση. Μὰ κι' ἀφ'

τοὺς «Πεντασύλλαβους» ἔχει ὁ Μανώλης Κολομοίρης τέσσερα τραγούδια⁽⁴⁾ μελοποιήσει καὶ στοχάζεται καὶ σ' ἄλλους παλαμικὸς στίχους νὰ χαρίσῃ μουσικὰ φτερά.

Γιὰ τὴν ταπεινότητα μου ἀλησμόνητο θὰ μοῦ μείνῃ τὸ Σαββατόβραδο τῆς 18 τ' Ἀπριλίη 1936 τότε στὰ «Ὀλύμπια» τῆς Ἀθῆνας δόθηκε μιὰ μεγάλη γιορτὴ λατρείας τοῦ Ποιητῆ μὲ μιὰ πίσσημη μουσικὴ ἐκδήλωση, ἀφιερωμένη σὲ συνθέσεις ἀπάνω σὲ παλαμικὸς στίχους. Ἦταν ἡ γιορτὴ ὠργανομένη ἀφ' τὸ Ἐθνικὸ Ὀδεῖο καὶ τὸν κ. Μανώλη Καλομοίρη μὲ τὴ σύμπραξη τῆς κ. Μαρίκας Κοτοπούλη, τῆς Αὔρας Θεοδωροπούλου κι' ἄλλων κυριῶν κι' ἀντρῶν τῆς Τέχνης. Κι' ἀνασκίρτησαν τὰ χορμιά χιλιάδων Ἑλλήνων, ποὺ εἶχαν μαζευτῆ στὰ Ὀλύμπια τὸ Σαββατόβραδο ἐκεῖνο τῆς 18 τοῦ Ἀπριλίη 1936, μὲ τὸ ἄκουσμα τῶν παλαμικῶν συμφωνιῶν, δημιουργημάτων τοῦ Σαμᾶρα, τοῦ Λαυράγκα, τοῦ Μητρόπουλου, τοῦ Π. Πετρίδη καὶ πρῶτα - πρῶτα τοῦ Μανώλη Καλομοίρη. Μακάρι κι' ἄλλοι δικοὶ μας συνθέτες ν' ἀφιερῶνουν τὸ μουσικὸ τους στοχασμὸ στὸ παλαμικὸ ἔργο⁽⁵⁾, ποὺ ἀπὸ δαῦτο ἠχολογεῖ καθάρια ἢ ψυχὴ τῆς ἀθάνατης Ἑλλάδας. Τὸ στίχο ἄς εὐλογήσῃ κ' ἢ Τερψιχόρη!

Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ Πανεπιστημίου διορίστηκε ὁ Ποιητὴς στίς 15 τοῦ

⁽¹⁾ «Ὀρφικὸς θρήνος», «Ὅσα εἶχες τὰ περ...», «Τὰ παραμύθια μέσ' στὰ παλάτια...», «Τὰ γίασεμιά». Πρβλ. καὶ τίς σχετικὲς παραπομπὲς τῆς ὑποσημείωσης 2.

⁽²⁾ Κοίταξε τί γράφει ὁ ἴδιος ὁ Ποιητὴς γιὰ τὴν ὑπέροχη μουσικὴ τοῦ Μανώλη Καλομοίρη. Τὰ χρόνια μου καὶ τὰ χαρτιά μου, τόμ. Β', σελ. 187 κ. ἑ., Οἱ Πεντασύλλαβοι — Τὰ παθητικὰ κρυφοφιλήματα — Οἱ λύκοι — Δύο λουλούδια ἀπὸ τὰ ξένα, σελ. ε' κ. ἑ., 2 κ. ἑ., 15 κ. ἑ. Ὁ Ποιητὴς ἔχει στὸ Μανώλη Καλομοίρη ἀφιερῶσει ἓνα τραγούδι του γραμμένο στὰ 1908 (Πολιτεία καὶ μοναξιά, Β' ἔγδ. [Ἀθήνα 1922], σελ. 76). Πρβλ. καὶ Γ. Κ. Κατοῖμπαλη Παλαμικὲς βιβλιογραφίες, passim.

⁽³⁾ Πρβλ. παραπάνω, σελ.

⁽⁴⁾ Στὰ τελευταῖα χρόνια, ἔπειτα ἀπὸ τίς 18 τοῦ Ἀπριλίη 1936, οἱ κύριοι Εὐαγγελᾶτος, Πονηρίδης, Φραγκόπουλος μελοποίησαν τραγούδια τοῦ Κωστῆ Παλαμᾶ. Ἀλλὰ καὶ παλιότερα ὁ Πολυκράτης, ὁ Καμιλλιέρης κι' ὁ ἔρασιτέχνης Ἴ. Ἀνάγγυρος μελοποίησαν τραγούδια τοῦ Παλαμᾶ (πρβλ. καὶ παρακάτω, καὶ Γ. Κ. Κατοῖμπαλη, Βιβλιογραφία Κωστῆ Παλαμᾶ, Β', σελ. ἀρθ. 349).

⁽¹⁾ Στὸ ἴδιο περιοδικό, τόμ. Β' (1936) σελ. 587-590 (πρωτοδημοσιεύτηκε στὴν ἔφημ. «Ἀθηναϊκὰ Νέα» τῆς 28 τοῦ Φλεβ. 1936).

⁽²⁾ «Ἑλληνίς» τόμ. ΙΣ' (1936) σελ. 81.

⁽³⁾ «Νέα Γράμματα», τόμ. Β' (1936) σελ. 587.

Ἰανουάριος 1897 ⁽¹⁾. Πρωθυπουργὸς ἦταν τότε ὁ Ἀλέξ. Ζαΐμης, (μὲ τὸ παρανόμιον *Σιωπηλὸς*) καὶ ὑπουργὸς τῆς Παιδείας ὁ ἀνοιχτομμάτης Ἀντρέας Παναγιωτόπουλος (ἄφ' τὸ Αἴγιο). Ὁ διορισμὸς τοῦ χαιρετίστηκε μὲ μεγάλη χαρὰ καὶ ἐνθουσιασμὸ ἀπ' ὅλο τὸ φωτισμένο καὶ προοδευτικὸ κόσμον τῆς χώρας μας, γιατί δὲν ἦταν συνηθισμένο πολιτικὸ ρουσφέτι· ἦταν μιὰ πίσσημη ἀναγνώριση τῆς προσωπικότητος τοῦ Ποιητῆ ἀπὸ μέρος τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας. «Ἡ «Ἐστία», — ἔγραψε στὸ φύλλον τῆς 17 τοῦ Ἰαν. 1897 ⁽²⁾, — ἦτις ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτῆς περιόδου ἠξιώθη τῆς πολυτίμου φιλολογικῆς συνεργασίας τοῦ κ. Παλαμᾶ, ἐκφράζει τὴν χαρὰν αὐτῆς ἐπὶ τῇ δικαίᾳ τιμῇ, ἣς ἠξιώθη ὁ ἀγαπητὸς αὐτῆς συνεργάτης, καὶ ἀποχωριζομένη μετὰ συγκινήσεως ἀπ' αὐτοῦ, τὸν συνοδεύει δι' εὐχῶν ἐγκαρδίων εἰς τὸ νέον στάδιον, ἐν τῷ ὁποίῳ θέλει δράσῃ ἐπιτυχῶς χρηστότης ὑπέροχος ἀδελφωμένη μετὰ πλήρους μορφώσεως. Ὁ κ. Παναγιωτόπουλος διὰ τῆς πράξεώς του ταύτης ἐτίμησε τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, ἀλλ' ἐτίμησε ἔξ ἴσου καὶ τὸ Πανεπιστήμιον καὶ ἑαυτὸν ὡς ὑπουργόν.» Ἄλλη ἐφημερίδα, «τὸ Ἄστυ», ἔγραψε ⁽³⁾: «Διὰ Β. Διατάγματος, χθὲς δημοσιευθέντος εἰς τὴν «Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως», διωρίσθη γραμματεὺς τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς. Διὰ τοῦ διορισμοῦ τούτου ὁ κ. Παναγιωτόπουλος ἔδειξεν ὅτι εἶναι ἀληθὴς νέος ἀνὴρ, ἄξιος προϊστάμενος τῶν γραμμάτων. Ὁ Παλαμᾶς οὔτε πολιτικὸς δημοσιογράφος, οὔτε φίλος βουλευτῶν οὔτε θαμῶν πολιτικῶν σαλονιῶν εἶναι. Εἶναι ἀπλούστατα ὁ ἐμπνευσμένος ποιητῆς, τὸν ὁποῖον ὅλοι γνωρίζομεν, καὶ εἰς τὴν ἔσοχον αὐτοῦ ἰδιοφυίαν, τὴν τιμῶσαν τὴν νέαν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν, ἤρμοζεν ἢ τοιαύτη ἐκ μέρους τῆς πολιτείας ἀναγνώρισις. Καὶ εἰς ἄλλους ἐπιτυχεῖς διορισμοὺς προέβη ὁ ὑπουργὸς τῆς Παιδείας, διορίσας τὸν διακεκριμένον λογογράφον κ. Χαρ. Ἀννινὸν γραμματέα α' τάξεως παρὰ

τῷ ὑπουργεῖῳ τῆς Παιδείας. Οἱ δύο οὗτοι διορισμοί, ἐπαναλαμβάνομεν, τιμῶσι τὸν κ. Παναγιωτόπουλον». «Μίαν ἐκπληξιν — γράφει ἡ Ἀκρόπολις ⁽⁴⁾— μᾶς ἔκαμε ὁ ὑπουργὸς τῆς Παιδείας κ. Παναγιωτόπουλος! Ἐκπληξιν διὰ τὰ ἦθη μας τὰ πολιτικά, διὰ τὸν τρόπον, κατ' ὃν ἐκλέγουσιν οἱ Ἕλληνες ὑπουργοὶ τοὺς ὑπαλλήλους των. Διώρισε τὸν κ. Κωστῆν Παλαμᾶν γραμματέα τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τὸν κ. Μπάμπην Ἀννινὸν γραμματέα πρώτης τάξεως τοῦ ὑπουργείου του! Τιμὴ εἰς τὸν κ. ὑπουργόν! Ἡμποροῦσε καὶ ὁ κ. Παναγιωτόπουλος νὰ δώσῃ τὰς δύο αὐτὰς θέσεις κατ' ἡν μέθοδον τὰς ἔδιδον οἱ προκάτοχοί του. Ἄλλ' ἐπροτίμησε νὰ εὕρῃ δύο ἀνθρώπους ἀνταξίους τῶν θέσεων ἐκείνων. Καὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ κάμῃ καλύτεραν ἐκλογὴν. Εὕρηκε τὸν Ποιητὴν καὶ δημοσιογράφον Παλαμᾶν, καὶ τὸν γνωστότατον Μπάμπην Ἀννινὸν, τὸν ἀριστον λογογράφον, διὰ τὸ ὑπουργεῖον, χωρὶς νὰ μεσολαβήσουν παρακλήσεις καὶ συστάσεις, χωρὶς νὰ ξέρουν καν οἱ διορισθέντες, ὅτι εἰς αὐτοὺς εἶχε πέσει ἡ ἐκλογὴ τοῦ κ. Παναγιωτοπούλου.» Πέρα γιὰ πέρα κατὰ κριναν τὴν ἀνύψωσιν τοῦ Ποιητῆ στὴ γραμματεία τοῦ ἀνώτατου πνευματικοῦ κέντρου τῆς Ἑλλάδος διάφοροι στενόκαρδοι καὶ στενοκέφαλοι δασκάλοι τοῦ καιροῦ ἐκείνου. Κι' αὐτοὶ οἱ δασκάλοι ἔχουνε γιὰ κακὴν μάστιγαν καὶ κληρονομία κορακοζώτη μὲ κούφια καὶ ἄμυαλα κεφάλια. Τριάντα δλόκληρα χρόνια καὶ κάτι παραπάνω ὑπερέτησε ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Ἀθήνας ὡς γενικὸς γραμματέας ⁽⁵⁾ ὅταν πρωτοδιορίστηκε ⁽⁶⁾ εἶπε στὸν

⁽¹⁾ Ἀρθ. 5607 (17 τοῦ Ἰαν. 1897) σελ. 2.

⁽²⁾ Πρβλ. παρακάτω σελ. . . . Ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς ἔλεγε μιὰ μέρα τοῦ δεκ. τοῦ 1921, στὴν ταπεινότητά μου, ὅτι χρωστάει μεγάλη χάριν στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Ἀθήνας, γιατί ἔχοντας τὴν θέσιν τοῦ Γενικοῦ Γραμματέα τουτουνοῦ, ἔκαμε τὶς οικονομικὰς στενοχώριες, ποὺ πρωτύτερα τὸν εἶχαν περιζῶσει. Ὅταν τὴν 1 τοῦ Μάρτη τοῦ 1928 τελείωσε τὴν ὑπερῆσιν του στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Ἀθήνας, ἡ Ἑλληνικὴ Πολιτεία ἔκαμε ξεχωριστὸ νόμον, νὰ πάρῃ ὁ Ποιητῆς τὴν δέσφιν, ὅση ἦταν ὁ τελευταῖος μισθὸς του, καὶ ἡ Πανεπιστημιακὴ Σύγκλητος ἀποφάσισε νὰ κρεμάσῃ τὴν εἰκόνα του στὰ γραφεῖα τῆς. Πρβλ. ἐφημερίδες «Ἐθνος» τῆς 7 τοῦ δεκ. 1927, «Ἐλεύθερον Βῆμα» τῆς 22 τ' Αὐγ. 1927,

⁽³⁾ «Ἐφημερίς τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος», ἀρθ. 248, τῆς 16 τοῦ Ἰαν. 1897, τεύχος Γ', σελ. 637.— Πρβλ. Γ. Κ. Κατοίμπαλη, ὅπου παραπάνω, Β', σελ. 31, ἀρθ. 904.

⁽⁴⁾ Ἀριθ. 2486 (17 τοῦ Ἰαν. 1897), σελ. 3.

ύπουργό τῆς Παιδείας, τὸν Ἀντρέα Παναγιωτόπουλο, πὸν τὸν ἀναφέραμε παραπάνω⁽¹⁾, μ' ἀπόλυτη εὐλικρίνεια τὰ λόγια: «Κύριε Ὑπουργέ, νομίζω, πὼς δὲν εἶμαι πολὺ κατάλληλος γιὰ τὴν ὑπηρεσία αὐτή.» Κ' ἔπειτα ἀπὸ τριάντα χρόνια, φεύγοντας ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο κι' ἀποχαιρετώντας τ' ἀνώτερο διοικητικὸ προσωπικὸ του, ξεμολογεῖται ὁ Ποιητῆς: «Ἀλλοίμονο! Τριάντα χρόνια ὑπηρεσίας δὲν εὐδόκησαν νὰ μοῦ δώσουν, καθὼς ἀρμόζει, τὸ χροῖσμα ἐνὸς διοικητικοῦ προϊσταμένου, ἀξίου κατὰ πάντα... Ἰδρύματος καθὼς τὸ Πανεπιστήμιο. Πάντα δὲν ἤμποροῦσα νὰ καταστρίψω τὴν ταραχὴ μου. Μοῦ τὴν ὑπαγόρευε ἡ σκέψη ὅτι δὲν ἤμουν ἀρκετὰ καμωμένος γιὰ νὰ ἐκπληρώσω τὰ ὅποιαδήποτε χρέη μου γιὰτὶ θέλοντας μὴ θέλοντας, ἐξοῦσα σ' ἕναν ἄλλο κόσμον σὰν ὑπνωτισμένος ἀπὸ τὸ ποιητικὸ πάθος, φόβος ἦταν νὰ ὑστερήσω στὴν ὑπηρεσία ἢ δημοσία ὑπηρεσία, ὅ,τι κι' ἂν εἶναι, δὲ χωρατεύει, καὶ ἂν δὲν καβαλλικεύη τὸν Πήγασο, ὅμως θέτει τοὺς ὄρους τῆς, καὶ θέλει καὶ ἀπαιτεῖ τοὺς ἀφωσιωμένους τῆς. Ἐκαμα ὅ,τι μποροῦσα. Ἀπὸ τοὺς τριάντα πρυτάνεις, ὅλοι σχεδόν, ἀπὸ τὸν ἀείμνηστο Μαγγίνα ἴσαμε τὸ Νικόλαο Ἀλιβιζάτο, μὲ τὴν ἐκτίμησή μου μὸς εἶδξαν καὶ μὲ τὴν καλωσύνη τους, μοῦ δίνουν τὸ θάρρος νὰ ψιθυρίζω στὴ συνείδησή μου πὸ συχνὰ μὲ ἐνοχλεῖ: — Μὴν ἀνησυχῆς δὰ τόσο! Ἐκαμα ὅ,τι μποροῦσα! Καὶ θυμοῦμαι τὴν ὥρα αὐτὴ ἕναν ἀγαθὸ προϊστάμενο, ἀναπαυμένο πρὸ πολλοῦ στὴν αἰωνιότητα. Ἐργαζόμεστε στὸ γραφεῖο, οἱ δύο, μόνοι. Ἐξαφνα σηκώνει πρὸς ἐμὲ τὰ μάτια του, μοῦ πιάνει τὸ χέρι, καὶ κράζει μὲ συντριβή: Νὰ μὲ συγχωρῆς! — Τὰ χάγω. Ρωτῶ: — Γιατί; τί μοῦ κάματε; — Μοῦ ἀπαντᾷ: — Γιατί σὲ εἶχανε κακοσυστήσει πρὸς ἐμένα! — Δὲν εἶπα τίποτα. Δὲν παραξενεύτηκα. Ἡ κακοσύστασή σου αὐτὴ θὰ ἦταν, ὑποθέτω, ποιὸς ξέρει, λογικώτερη κ' εὐσυνειδητότερη ἀπὸ τὰ πιστοποιητικὰ πὸν ἀγωνίζονται νὰ σκαρώσουν κάποτε κάποιον ἀστεῖο γιὰ τὸν ποιητὴ πὸν εἶμαι»⁽²⁾. Ἀπὸ

τοὺς τριάντα πρυτάνεις πὸν ἐγνώρισε ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς προϊσταμένους του, ποιὸς εἶναι κείνος πὸν τὸν τίμησε μὲ τὰ μεγαλύτερα ἐγκώμια; Μπορεῖς νὰ τὸ φανταστῆς, διαβαστῆ μου;... Ἦταν ὁ Γεώργ. Χατζιδάκης, πού, καθὼς ξέρεις, εἶχε μὲ τὸν Ποιητῆ τὶς μεγαλύτερες ἀντιθέσεις κι' ἔχτρες πάνου στὸ γλωσσικὸ ζήτημα!!! Παρ' ὅλες ὅμως τὶς ἀντιθέσεις ὁ Γεώργ. Χατζιδάκης καὶ μὲ λόγια⁽¹⁾ καὶ μὲ γραφτὰ ἐγκώμιασε τὸν Κωστῆ Παλαμᾶ «ὡς τὸν ἀπαραμίλλον ὑπάλληλον, τὸν παραδειγματικῶς ἀφωσιωμένον εἰς τὸ καθῆκον». Καὶ γιὰ τὴν ποιότητα τοῦ διοικητικοῦ προσωπικοῦ τοῦ Πανεπιστημίου στάθηκε ὁ Ποιητῆς «ἡ ἀδαμάντινη ψυχὴ», τὸ «ὑπόδειγμα εὐσυνειδήτου, ἀνεπιλήπτου, ἀκαταπονήτου ὑπαλλήλου, στάθηκε ὁ ἐμψυχωτῆς καὶ ὁ ὁδηγὸς στὴ ζωὴ»⁽²⁾ τῶν ὑφισταμένων του, «στὸ πέρασμα του ἐσκόρπιζε παντοῦ δροσιά καὶ γαλήνη. Ἡ βιβλικὴ καλωσύνη του μεταδινότανε ἐπιβλητικὰ σὲ ὅποιον τὸν ἀντίκρυζε: τὸ λαμπερὸ του μάτι μαγνήτιζε, ὁ ἴσκιος του ἔδινε πίστη καὶ δύναμη καὶ ὅποιος ἐργαζότανε μαζί του, εἶχε τὴν ἀντίληψη πὼς διακονοῦσε σὲ διαρκῆ ἱεροτελεστία, πὸν γινότανε ἀπ' αὐτὸν τὸν πρῶτον ἱεροφάντη τοῦ Ὡραίου καὶ Ὑψηλοῦ»⁽³⁾. Συντάχτης ὄντας τῶν πρακτικῶν τῆς Πανεπιστημιακῆς συγκλήτου, γνώριζε ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς νὰ ξεχωρίζη τὸ σπουδαῖο καὶ τ' ἀσήμαντο, νὰ χρωματίζη ὅπως πρέπει τὰ πράγματα, κ' ἔδιδε στὰ ὑπομνήματά του καὶ στὶς ἐκθέσεις του λογοτεχνικὴ μορφὴ. Τὸ Ἐθνικὸ Πανεπιστήμιον ἔχει τὴν ὑποχρέωση νὰ τυπώσῃ ἐκλογή ἀπὸ τὰ πρακτικὰ του κείμενα, πὸν πῆγασαν ἀπὸ τὴν πέννα τοῦ Ἐθνικοῦ ποιητῆ. Καὶ κατὰ ἄλλο, ἀπὸ τὰ μυστικὰ τοῦ Πανεπιστημίου μας, πειράζομαι ν' ἀναφέρω: Πολλοὶ καθηγητῆς ἦταν χαϊδεμένα παιδιὰ τῆς τύχης, γιὰτὶ εὗρισκαν

τῆς 4 τοῦ Μάρτη 1928, «Ἐστία» τῆς 16 τοῦ Δεκ. 1928.

(1) Σελ. 63.

(2) «Πρὸς ἀνάμνησιν [τεῦχος ἀναμνηστικὸ γιὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Κωστῆ Παλαμᾶ ἀπὸ τὴν

θέσιν τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἀθήνας. Ἐκδοσὴ τοῦ Διοικητικοῦ Προσωπικοῦ τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου], Μάρτιος 1928», σελ. 12-13). Πρὸς καὶ Γ. Κ. Κασιμπάλη, Παλαμικὴ Γεωγραφία 1926-1931, σελ. 25.

(1) Τ' ἄκουσα γὼ ὁ ἴδιος.

(2) Πρόποση Π. Βρυζάκης = «Πρὸς ἀνάμνησιν» σελ. 6-7.

(3) Πρόποση Χ. Βήττα = «Πρὸς ἀνάμνησιν» σελ. 8-9.

ἀκούραστο κι' ἀνιδιοτελῆ διορθωτῆ τῶν ἔργων τους τὸ Γενικὸ Γραμματεῖα τοῦ Πανεπιστήμιου. Καὶ μερικοὶ πρυτάνεις, μὴν ἀδείαζοντας — καθὼς ἔλεγαν — ἀπὸ τὶς πολλὰς δουλειές, ἄφηκαν νὰ συνταχθοῦν οἱ πανεπιστημιακοὶ τους ἐπίσημοι λόγοι ἀπὸ τὸν Ποιητῆ. (Ἐπάρχουν λοιπὸν καὶ ψευδεπίγραφοι πανεπιστημιακοὶ λόγοι!) Τὰ τριάντα κι' ἀπάνω χρόνια (15 τοῦ Ὀκτώβρη - 1 τοῦ Μάρτη 1928) πὺν στάθηκε γενικὸς γραμματεῖας τοῦ Πανεπιστήμιου τῆς Ἀθήνας ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς⁽¹⁾, πέφτουν μαζί μ' ἐκεῖνα τῆς μεγαλύτερης του ποιητικῆς δημιουργίας. Σωστὴ εἶναι ἡ παρατήρηση, ὅτι χωρὶς ν' ἀνήκη στὸ διδαχτικὸ προσωπικὸ τοῦ Πανεπιστήμιου ὁ Ποιητῆς, ὄντας μόνον ἀνώτερος ὑπάλληλος τοῦ μεγαλύτερου πνευματικοῦ κέντρου τοῦ τόπου μας, δειχτήκε μὲ τὸ λογοτεχνικὸ του ἔργο ἀληθινὸς παιδαγωγός, πολὺ περισσότερο παρ' ὅ,τι μερικοὶ σύγχρονοὶ του καθηγητὲς μὲ σχολαστικὸς τρόπους, πὺν νόμιζαν, οἱ ἀραχλοὶ, πὺς κι' ὁ τελευταῖος ἑλληνοδιδάσκαλος τοῦ χωρίου Κότρωνα τοῦ τέως δήμου Κολοκυνθίου, πὺν μισόξερε τὸ γλωσσικὸ μηχανισμὸ τοῦ Ἀττικοῦ ἰδιώματος, ἦταν καλύτερος ἀφ' τὸν ποιητῆ Παλαμᾶ, πὺν ἐξεχυδαίζε τὸν Πίνδαρο μεταφράζοντάς τον στὴ δημοτικὴ μας.

Ὁ Ἀλκης. Ὁ «Τάφος». Εἶχαν ἀνθίσει οἱ μυγδαλιές, λουλούδιζαν τῆς Ἀττικῆς οἱ πανώριοι κάμποι, καὶ σὲ λίγο ἡ ἀνοιξὴ τοῦ δίσεχτου 1898 θᾶδειχνε ὅλα τ' ἀφράτα τῆς τᾶ κάλλη, ὅταν τὰ πατρικὰ σωθικὰ τοῦ Ποιητῆ βαθεῖα σπάρραξε ὁ χαμὸς ἐνὸς σπλάχνου του. Ἐπειτα ἀπὸ κακὴ ἀρρώστια, ἀφοῦ μόλις εἶχε κλείσει τὰ τέσσερα χρόνια τῆς ζωῆς του⁽²⁾, πέταξε στὰ οὐράνια τὸ τρίτογέννητο παιδί τοῦ Ποιητῆ, ὁ ἀγαπημένος του Ἀλκης, σωστὸ ἀγγελούδι⁽³⁾ ἀπὸ κείνα, πὺν Κρητικοὶ τεχνίτες συνηθίζουν νὰ ζωγραφίζουν ὀλόγυρα ἀπὸ τὴν Παναγία. Νὰ τί λέει τὸ σκετικὸ ληξιαρχικὸ γράμμα⁽⁴⁾:

(1) Πρὸβλ. παραπάνου σελ. 62β κ.ἑ., καὶ παρακάτω, σελ. 63β, ὑπόσημ. 2.

(2) Γεννήθηκε στὶς ἀρχές τοῦ 1894· στὰ 1895 σιχούργησε ὁ Ποιητῆς γιὰ τὸν Ἀλκη τὸ τραγούδι «Ὅταν ἦταν στὴ ζωὴ», κοίταξε «Τάφος», ἐγδοση Α', σελ. 7·10 (πρὸβλ. καὶ παρακάτω, σελ. 69β).

(3) Δὲς παρακάτω, σελ. 66α τί λένε λογιῆς-λογιῆς κείμενα γιὰ τὴν ὁμορφιά τοῦ Ἀλκη.

(4) Μοῦ προμήθεψε ἀντίγραφο τοῦ γράμματος

Ἄρ. Πράξεως 457

Μιχαὴλ Κ. Παλαμᾶς.

Σημ. ἱατρὸς Παπαγιάννης⁽¹⁾.

Ληξιαρχικὴ πράξις ἀποβιώσεως.

Σήμερον τὴν εἰκοστὴν τετάρτην τοῦ μηνὸς Φεβρουαρίου τοῦ χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ἐνενηκοστοῦ ὀγδόου ἔτους ἡμέραν Τρίτην καὶ ὥραν 11 π. μ. ἐνεφανίσθη ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ Ἰωάννου Παυλίδου ληξιαρχου τοῦ Α' καὶ Β' τμήματος τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ὁ Εὐστάθιος Παλαμᾶς ἐκ Μεσολογγίου⁽²⁾ ἐτῶν 22 ἐπαγγέλματος φοιτητῆς καὶ ἐδήλωσεν ὅτι χθὲς περὶ τὴν 10ην ὥραν π. μ. εἰς τὴν ἐνορίαν Ζωοδόχου Πηγῆς ἀπεβίωσεν ὁ Μιχαὴλ Κ. Παλαμᾶς ἐτῶν τεσσάρων ἀνεψιὸς του ἐνεκεν μηνιγγίτιδος. Καὶ ἀφοῦ ἐβεβαιώθημεν περὶ τῆς ἀποβιώσεως του συνετάξαμεν τὴν παρούσαν πράξιν ἐν τῷ Ληξιαρχεῖῳ ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν μαρτύρων Κ. Ματρούζου καὶ Κ. Βουρνόζου δημοτικῶν ὑπαλλήλων, ἧτις ἀναγνωσθεῖσα εἰς τὸν δηλώσαντα καὶ εἰς τοὺς μάρτυρας ὑπεγράφη παρὰ πάντων καὶ ἐμοῦ.

Ὁ Δηλώσας
(ὑπ.) Εὐστ. Παλαμᾶς

Οἱ μάρτυρες
(ὑπ.) Ματρούζος
(ὑπ.) Βουρνόζος

Ὁ Ληξιαρχος
(ὑπ.) Ι. Παυλίδης

Καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὸ ληξιαρχικὸ γράμμα πὺν τυπώσαμε παραπάνω, ὁ Ἀλκης εἶχε τὸ βαπτιστικὸ ὄνομα Μιχαὴλ (λεγότανε δηλαδὴ ὄπως κι' ὁ παπποῦς του ἀπὸ τὴν πατρικὴ του σειρά)⁽³⁾. Ἀπὸ τοὺς χαϊδευτικὸς τύπους Μιχαλάκης, Λάκης, βγῆκε στὴν παλαμικὴ οἰκογενειακὴ γλῶσσα τὸ ποιητικώτερο ὄνομα Ἀλκης μὲ δαῦτο τὸ τρίτογέννητο παιδί τοῦ Ποιητῆ, τὸ περα-

αὐτοῦ ἀφ' τῆς Δημαρχίας τῆς Ἀθήνας ὁ φίλος μου Κώστας Μπίρης, ὁ λαμπρὸς πρωτομάστορας κι' ἀρχαιογράφος τῆς Ἀττικῆς. (Μιὰ σημείωση τοῦ γραμματικοῦ: τὸ ἀρχαιογράφος εἶναι λέξις Παλαμικῆ, Ἐκατὸ φωνές, ἀρθ. 80 = Ἀσάλευτη Ζωή, ἐγδ. Β', σελ. 96).

(1) Καλὸς παιδογίατρος τοῦ τοινοῦ καιροῦ, ἔδωσε τὴν ἀπαραίτητη βεβαίωση γιὰ τὸ θάνατο.

(2) Σάδερφος τοῦ Ποιητῆ, βραδύτερα ὑπερέτησε ὡς Εἰρηνοδίκης σὲ πολλὰ μέρη, τώρα ζῆ δῶ στὴν Ἀθήνα.

(3) Πρὸβλ. παρακάτω, σελ. 70, ὅπου ὁ λόγος γιὰ τὸν πατέρα τοῦ Ποιητῆ.

στικό⁽¹⁾, είναι γνωστό και στην ιστορία της Νεοελληνικής Φιλολογίας.

Μιά ξεχωριστή, αφ' τὸ Χορτάζι τῆς « Ἐρωφίλης » εὐλογημένη κι' ἀπὸ τὸν Κωστή Παλαμᾶ τραγουδισμένη, Κρητικοπούλα, ἡ Ρεθυμνιώτισσα Καλλιρόη Παρρὲν (ἀπὸ τῆ γενιὰ τῶν πολεμάρχων Σιγανῶν), παρακολούθησε τὸ χαροπάλεμα τοῦ μικροῦ Ἄλκη καὶ μᾶς τὸ ἱστορήσε μαζί με τὸ δράμα τῶν γονιῶν του: « Λοιπὸν τὸ παιδάκι αὐτό, — γράφει, — τὸ ζωντανὸ αὐτὸ τοῦ σπιτιοῦ καμάρι, τὸ καύχημα τοῦ ποιητοῦ, ἡ χαρὰ τῆς μητρός, τὸ παιδί αὐτὸ τὸ ἀναίσθητον ἐξαπλωμένο εἰς τὸ κρεββατάκι του, μετὰ τὰ κατακόκκινα μαγουλάκια του, μετὰ τὸ πυρέσσον καὶ φλεγόμενον σωματάκι του, ἐπάλασε μίαν ὄλη ἑβδομάδα πρὸς τὸν θάνατον. Καὶ ἐπὶ τέλος ἐνικήθη. Καὶ τὴν ἀγωνίαν διεδέχθη αἴφνης ἡ σιγὴ τοῦ θανάτου, ἡ σιγὴ ἡ βαρειά τοῦ τάφου, τὴν ὁποίαν διέκοπτε μόνον τὸ παράπονον τῆς μάννας, τὸ θρηνηῶδες ἐκεῖνο παράπονον, τὸ ὁποῖον ὁμοίαζε πρὸς νανούρισμα καὶ πρὸς μοιρολόγι ἐν ταύτῳ... Ἡ μάννα τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἦτο ἐν μέγα, ἐν πιστὸν καὶ τέλειον ἀντίτυπον τοῦ παιδιοῦ τῆς τοῦ νεκροῦ. Ἡ ἠρεμία ἡ ἰδική του, ἡ ἠρεμία μετὰ τὸν μεγάλον πόνον καὶ τὴν μεγάλην πάλην, ἐξωγραφίζετο καὶ εἰς τὸ ἰδικόν της πρόσωπον. Καὶ ὡς φοβουμένη μὴ τοῦ τὴν ἀφαιρέσει τὴν ἡσυχίαν αὐτὴν, τὸ ἐθώπευε σιγά, σιγά, τὸ ἐνανάριζε θωπευτικά, τὸ ἐστόλιζε μετὰ ὅλα τὰ ἄνθη, μετὰ τὰ ὁποῖα ἦτο στρωμένον τὸ τελευταῖον τοῦ πόνου του προσκέφαλον καὶ τὸ παρωμοίαζε μ' αὐτὰ πού τὸσον εὐκόλα μαραίνονται, ὡς τὸσον εὐμορφα καὶ μυροβόλα καὶ δροσερὰ εἶναι ἐνόσφ ζοῦν καὶ ἀνθοῦν καὶ δὲν ἀποσπῶνται ἀπὸ τὰς ρίζας των καὶ δὲν χάνουν τὸ δροσοβόλημα τῆς γῆς. Καὶ ὁ πατέρας, ὁ πονεμένος ποιητὴς ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος τσακίς ἔχει κλαύσει καὶ μυρολογῆσει τοὺς πόνους ἄλλων, ἦτο ἤδη ἡ εἰκὼν τῆς ἀλάλου λύπης, ἦτο τὸ ἀγαλμα τῆς σιγῶσης ὀδύνης. Ἐπὶ τὸ παιδί του καὶ ἐπὶ τὴν μητέρα ἐν ταύτῳ. Λησμονῶν τὸν πόνον του αὐτός, ὁ ὁποῖος τὸσον εἰξεύρει νὰ διαβάξῃ

(1) Πρὸς παραπάνω, σελ. 39α, ὅπου τὸ παλαιὸν τραγούδι « Στὴ γυναίκα μου », καὶ παρακάτω, σελ. 68β.

εἰς τὴν ψυχὴν τῆς συντρόφου του, ὑπέφερε διπλασίως τὴν ὀδύνην καὶ τῶν δύο των. Καὶ μέσα εἰς τὸ σπῆτι τοῦ ποιητοῦ ἐσκορπίζετο οὕτω ἡ γλυκεῖα ποίησις τοῦ θανάτου ὑπὸ τὴν ὠραίαν καὶ μᾶλλον ἐξιδανικευμένην αὐτῆς μορφήν, ἡ γλυκεῖα ποίησις τοῦ νεκροῦ, τοῦ μαραμμένου ἐπάνω εἰς τὸ μυροβόλισμα τοῦ ἄνθους, τοῦ ὁποῖου τὰ λευκὰ πέταλα ἐθώπευσαν γλυκεῖς πόνοι ἀγάπης καὶ λατρείας καὶ πονεμένοι λέξεις ὑστάτου ἀποχωρισμοῦ»⁽¹⁾.

Ὁ θάνατος τοῦ μικροῦ Ἄλκη κ' ἡ συμφορὰ, πού χτύπησε τοὺς γονιούς του, συγκίνησε τὴν τότε κοινωνία τῆς Ἀθήνας, καθὼς βλέπει, διαβαστὴ μου, κι' ἀπὸ τίς σχετικὲς ἀγγελίαις πού τύπωσαν τὸν καιρὸ ἐκεῖνο οἱ διάφορες ἐφημερίδες. Πρῶτη ἡ ἑσπερινὴ « Ἐστία » τῆς 24 τοῦ Φλεβάρη 1898⁽²⁾ μνημόνευσε τὴ συμφορὰ τοῦ Ποιητῆ καὶ τῆς φαιμελιάς του: « Τὸ μικρὸν ἀγγελοῦδι τοῦ ἀγαπημένου μας Κωστή Παλαμᾶ, ὁ ὠραῖος Ἄλκης, ἀπέθανε πληγείς ὑπὸ δεινῆς νόσου. Ἐκυψεν ὡς λεπτοφυὲς ἄνθος προῶρου ἀνοιξέως, ὅπερ ἐπελθὼν αἰφνῆδιος χειμὼν ἐμάρανεν. Καὶ ἡ εὐωδία τῆς ἐκλειψάσης μυροβόλου ζωῆς του θὰ ἐπαυξήσῃ τὸ πένθος τῶν γονέων του. Ἡ « Ἐστία » τοῖς εὐχεται λήθην καὶ παρηγορίαν ».

Ἐπειτα ἔγραψε ὁ νιόβγαλτος ἀκόμα τότε, γὰρ μᾶς πάντοτε ἀξέχαστος Ζαχαρίας Παπαντωνίου⁽³⁾: « Τὸ τιμημένο σπῆτι τοῦ Ποιητοῦ τὸ ἐβύθισεν εἰς τὸ ἄλγος ὁ θάνατος τοῦ μικροῦ ἀγγέλου, τοῦ ὁποῖου ἡ ἐκφραστικὴ ἐμορφία καὶ ἡ χάρις ἔχυναν μυροβόλημα οἰκογενειακῆς εὐτυχίας. Ἐρρίφθη ἀγρία ἡ νόσος ἐπὶ τῆς ἀνθισμένης εἰς πνεῦμα καὶ εἰς χάριν τρυφεράς ἐκείνης τετραετοῦς ὑπάρξεως, τὴν ἐβασάνισε δεκαπέντε ἡμέρας, τὴν ἐξήντησε, καὶ ὁ πολυφίλητος Ἄλκης μετὰ τὸσον ἀλγεινὸν καὶ ἐπίμονον πάλην ἔκλινε νεκρὸν τὴν ὠραίαν κεφαλὴν μέσα εἰς τὰ νεκράνθεμα. Εἶθε ὁ σπαραγ-

(1) « Ἐφημερίς τῶν Κυριῶν », τόμ. ΙΑ', ἀρθ. 522 (= 1 τοῦ Μάρτη τοῦ 1898), σελ. 1-4 (μετὰ τὸν τίτλο: « Καθημερινὰ ἐντυπώσεις ») (ἀπόσπασμα καὶ στὴν ἐφημ. « Ἐστία », τῆς 5 τοῦ Μάρτη 1898, σελ. 2). Πρὸς καὶ Γ. Κ. Κασιμάλη, ὅπου παραπάνω, Β', σελ. 31, ἀρθ. 922.

(2) Ἀρθ. 359, σελ. 2. Ἡ ἀγγελία ἐγράφηκε χωρὶς ἄλλο ἀφ' τοῦ μακαρίτη Ἄδ. Κέρου.

(3) Πρὸς καὶ παρακάτω, σελ. 68α, τραγούδι τοῦ Ζαχαρία στὸ θάνατο τοῦ Ἄλκη.

μὸς τῆς μητέρας καὶ τὸ μέγα παράπονον τοῦ πατέρα, ὃ ὁποῖος πρὸ ὀλίγου ἐτραγουδοῦσε διὰ στίχων τὸν ἄγγελόν του, νὰ μὴ διαρκέσῃ πολὺ, καὶ εἶθε νὰ φύγῃ γρήγορα τὸ σύννεφον τοῦ πένθους ἀπὸ τὰ σπῆτι τοῦ Ποιητοῦ μας» (¹).

«Ὁ κ. Κωστῆς Παλαμᾶς — ἔγραψε χωρὶς νὰ βάνῃ τ' ὄνομα του ὁ Δημ. Κακλαμάνος (²) — καὶ ἡ κυρία Παλαμᾶ εἶχον χθὲς τὴν σκληρὰν τύχην νὰ θρηνησωσι τὸν θάνατον τοῦ τετραετοῦς ἀγγέλου των, τοῦ χαριτωμένου Ἀλκου (sic). Μόνον ἡ δύναμις τῆς ἐγκαρτερήσεως, τὴν ὁποῖαν ἀντιτάσσουν οἱ ἄνθρωποι τῆς σκέψεως κατὰ τὰς δυστυχίας τοῦ βίου, αὐτὴ ἔστω ἡ παρηγορία τοῦ πατρός, ὅστις ἐκ τῆς ἰδίας ψυχῆς θὰ εὔρη λόγους γλυκεῖς ἀνακουφίσεως καὶ διὰ τοὺς περὶ αὐτόν.»

«Ἄλγος βαθύ — ἔγραψε τὸ «Ἐμπρός» (³) — ἐπληξε χθὲς τὴν καρδίαν περιπαθοῦς ποιητοῦ καὶ ἀγαπητοῦ φίλου, τοῦ κ. Κωστῆ Παλαμᾶ, διὰ τοῦ θανάτου τοῦ μικροῦ ἀγγέλου του Ἀλκιδος, ὃν περιέβαλε διὰ τόσης στοργῆς καὶ εἰς τόσους τρυφεροὺς στίχους τὸν ἐνέπνευσε. Συλλυπούμενοι ἀπὸ καρδίας τοὺς ἀπαρηγορήτους αὐτοῦ γονεῖς, εὐχόμεθα ὅπως ὁ Ὑψιστος σταλάξῃ δρόσον παρηγορίας εἰς τὰς τόσον πικρῶς δοκιμασθεῖσας καρδίας των.»

«Σκληροτάτην ὀδύνην — ἔγραψεν ἡ «Ἐφημερίς» τοῦ Κορομηλά (⁴) — ὑπέστησαν ὁ κ. καὶ ἡ κ. Παλαμᾶ μετὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ μικροῦ καὶ χαριτωμένου των Ἀλκου (sic). Καὶ τὸ ἄλγος τοῦ Ποιητοῦ καὶ τῆς κ. Παλαμᾶ συμμερίζονται πάντες οἱ φίλοι, ὅσοι γνωρίζουν τὴν τρυφερωτάτην αὐτῶν στοργὴν πρὸς τὰ τέκνα των, ὅσοι ἐγνώρισαν τὸν μικρὸν ἄγγελον, τὸν ὁποῖον ὁ θάνατος τοὺς ἐστέρησε.»

Στις 26 τοῦ Φλεβάρη τοῦ 1898 κυκλοφόρησε τὸ «Σκρίπ» (⁵) τῆς Ἀθήνας μ' ἕνα

(¹) Ἐφημ. «Σκρίπ» ἀρθ. 900 (= 25 τοῦ Φλεβάρη 1898) σελ. 3. Πρβλ. Γ. Κ. Κασιμπαλή, ὅπου παραπάνω, σελ. 31, ἀρθ. 916, ὅπου διόρθωσε τὸ τυπογραφικὸ λάθος: 24 ἀντὶ τοῦ σωστοῦ: 25).

(²) «Τὸ Ἄστυ» ἀρθ. 2614 (= 25 τοῦ Φλεβάρη 1898) σελ. 3.

(³) Ἀρθ. 468 (= 25 τοῦ Φλεβάρη 1898) σελ. 3.

(⁴) Ἀρθ. 55, ἔτος ΚΕ' (25 τοῦ Φλεβ. 1898) σελ. 3.

(⁵) Ἀρθ. 901, σελ. 3.

τραγούδι:

Στὸ θάνατον τοῦ μικροῦ ἀγγέλου
"Ἄλκη Παλαμᾶ.

Μακριὰ ἀπ' αὐτὴ τὴ δύστηνη τὴ σφαῖρα
ποιός σουπε, ὦραλο παιδάκι, πὼς θὰ ζήσης;
Πὼς θαύρης ἄλλη μάννα, ἄλλο πατέρα,
τὰ σωθικὰ σκληρὰ νὰ τοὺς ξεσχίσῃς;
Ἄφ' τὸ σκοτάδι ποῖλθες μίαν ἡμέρα,
μέσ' στὸ σκοτάδι πάλι θὰ γυρίσης,
τ' ἀδελφάκια πὺ θώρειες ἐδῶ πέρα
στὴ σκοτεινιά σου πλιά δὲ θ' ἀντικρίσης.
Ἔτοι μικρὰ τ' ἀνήλικο ποδάρι
στὸ μολυσμένο χῶμα δὲν ἀφίνει
τῆς διαβάσεώς σου ἕνα μονάχο ἀχνάρι.
Μὰ σταις καρδιαῖς ἀφήκες ἐν' ἀγκάθι,
πὺ ἐνῶ κεντᾶ, μέσα στὸν πόνο χύνει
τὴν εὐωδιά τοῦ ῥόδου πὺ μαράθῃ.

Στέφανος Μαρτζώκης.

Τοῦτο τὸ τραγούδι ἔκαμε τότε στοὺς φιλολογικοὺς κύκλους τῆς Ἀθήνας μεγάλη ἐντύπωση, ὄχι βέβαια γιὰ τὴν ποιητικὴν μορφήν, ἀλλὰ γιὰ κάποιον ἄλλο λόγο. Ὁ μακαρίτης Στέφανος Μαρτζώκης, ἀφ' τὴ Ζάκυνθο φευγᾶτος, ἔπειτα ἀπὸ λογιῆς-λογιῆς ἀνιστόρητα ἀτυχήματα ἐκεῖ, εἶχε φτάσει στὴν Ἀθῆνα μερικὸς μῆνες προτοῦ πεθάνει ὁ Ἀλκης (¹), καὶ γλήγορα ὁ μακαρίτης φανερώθηκε δῶ πικρὸς ὀχτρος τῆς Ἀθηναϊκῆς Σχολῆς καὶ τῆς παλαμικῆς τέχνης (²). Ἦταν ὅμως ἀγαθὸς ἄνθρωπος ὁ μακαρίτης Στέφανος, καὶ στοργικὸς πατέρας εἶχε τότε τρία μικρὰ παιδιά, πὺ τ' ἀγαποῦσε ὅσο σπάνια πατέρας ἀγαπάει τὰ παιδιά του, ἀφοῦ κιόλας δὲν εἶχανε μητέρα (³), τᾶτυχα! Γράφον-

(¹) Πρβλ. ὅσα γράφει ὁ Μαρτῖνος Σιγοῦρος στὸ βιβλίον «Στέφ. Μαρτζώκη Ἄπαντα» (Ἀθῆνα [1925]), σελ. 8 κ. ἐ., 22.

(²) Τὶ φριχτὰ παράπονα — θυμοῦμαι — ἔκαμε ὁ μακαρίτης Στέφανος Μαρτζώκης τότε στὸ ντόβγαλτο Σωτήρη Σκίπη καὶ σ' ἄλλους νέους τῆς Τέχνης ἐργάτες, γιὰτὶ σὺχναζαν στὸ φιλολογικὸν σαλόνι τοῦ Κωστῆ Παλαμᾶ (πρβλ. ἔφημ. «Βραδυνὴ» τῆς 28 τοῦ Φλεβ. 1943).

(³) Πρβλ. Μαρτῖνο Σιγοῦρο, ὅπου εἶπαμε παραπάνω, σελ. 8 κ. ἐ. Τραγούδια τοῦ Στέφανου Μαρτζώκη γιὰ τὰ παιδιά του ἢ ἀφιερωμένα στὰ παιδιά του βρίσκεις στὶς συλλογές του: Στέφανου Μαρτζώκη Ποιήματα (ἔγδοσις Μαρασλή), Ἀθῆνα 1901, σελ. 97-99, 121-122, 124, 180, «Στέφανου Μαρτζώκη, Νέα ποιήματα» (ἔγδοσις Κ. Σ. Κουβαρά), Ἀθῆνα 1906, σελ. 65-69. Πρβλ. καὶ

τας λοιπόν ὁ Στέφανος Μαρτζώκης τοὺς στίχους του στὸ θάνατο τοῦ Ἄλκη, λησμονοῦσε τὴν ἀντίθεσή του πρὸς τὸν ποιητὴ Κωστῆ Παλαμᾶ καὶ συμπονοῦσε, ὁ ἴδιος πατέρας βαριοχτυπημένος, τὸν Κωστῆ Παλαμᾶ, τὸν πληγωμένο πατέρα τοῦ Ἄλκη⁽¹⁾.

Ἡ πρωτομαρτιάτικη ἐσπερινή «Ἐστία» τοῦ 1898⁽²⁾ κυκλοφόρησε μετὰ τοὺς ἐξῆς στίχους:

Ἐνα δάκρυ γιὰ τὸν Ἄλκη Παλαμᾶ.

Γιὰ σένα πέρασε ὁ βοριάς μιὰ νύχτα πού ἐ-
[θρηνοῦσε
μὲ τὰ μεγάλα βογγητά, μὲ τὰ βραχνὰ τραγούδια,
καὶ τὴ βασανισμένη σου ἀθῶα ψυχὴ ζητοῦσε
καὶ μὲ λευκὰ πρωτάνοιχτα σ' ἐράντιζε λουλούδια;
Ἐσένα ἐπάγων ὁ βοριάς στὴ νύχτα τὴ θλιμ-
[μένη
καὶ τὸ πνιγμένο ἀνάσασμα ἐπῆρε στὰ φτερά του;
Τὰ ὄρατα μάτια κλείσανε καὶ τώρα πιά ἀπο-
[μένει
τῆς εὐμορφιάς σου τ' ὄνειρο παρηγοριά ἐδῶ
[κάτου;
Σὲ μιὰ γωνιά ὁ ποιητὴς κλαίει τὸ σβυσμέν'
[ἀστέρι ...
Κι' ἐσένα ἢ φαντασία του στὸν κόσμον σ' εἶχε φέρει
κι' ἤρθες τραγούδι, γέννημα τῆς λύρας του ἐδῶ
[πέρα.
Τώρα πού μοῖρα σ' ἔσβυσε, ὁ ποιητὴς γερ-
[νώντας
μὲ τὰ κλαμένα μάτια του κι' ἐσένα ἀναζητώντας
διαβάζει τὸ τραγούδι του γραμμένο στὸν αἰθέρα.

Z. A. Παπαντωνίου.

Κ^ο ἢ «Ἐφημερίς τῶν Κυριῶν» στίς 8 τοῦ Μάρτη 1898⁽³⁾ τύπωσε ἓνα ὀχτάστιχο

Εἰς τὸν πολὺκλαυστον Ἄλκην Παλαμᾶν.

Σὰν ἀλαφρὸς ἀνασασμὸς
ἢ ἀκακὴ ψυχὴ του
μ' ἓνα κρυφὸ χαμόγελο
ἀφῆκε τὸ κορμὶ του.

Στέφ. Μαρτζώκη «Ἄπαντα» (παραπάνω σελ. 113β, ὑπόσημ. 1) σελ. 71, 175, 183-185, 207, 212, 221-222.

⁽¹⁾ Στὶς συλλογές τοῦ Στέφανου Μαρτζώκη, πού ἀναφέρουμε παραπάνω, σελ. 67β κ.ε. ὑπόσημ. 3, δὲν βρίσκεται τὸ τραγούδι του στὸ θάνατο τοῦ Ἄλκη.

⁽²⁾ Ἀρθ. 1, σελ. 1.

⁽³⁾ Ἀρθ. 523, σελ. 6.

Ἔτσι τὸ γλυκολάλημα
μικροῦ πουλιοῦ πετιέται
κι' ὄνειρευτὸ στῆς μοναξιᾶς,
τὴ σιγαλιά ἀποσβιέται.

Μαρία Ἰ. Τραχίλη.

Κι' ὁ Γιάννης Ἐπαχτίτης (= Βλαχογιάννης) στὴν «Τέχνη» (τεῦχος τοῦ Μάρτη 1899, σελ. 121-123) τύπωσε «τὸ θάνατο τοῦ Ἡλιόχαρου», ποιητικὸ μνημόσυνο στὸν Ἄλκη⁽¹⁾.

Ἐπειτα ἀπὸ χρόνια πολλὰ μαθεύτηκε πὺς τὸν Ἄλκη ἔκλαψε κι' ὁ «ἐργάτης τοῦ ἀρχοντικοῦ σονέττου»⁽²⁾, ὁ Λορέντσος Μαβίλης⁽³⁾:

Ἄλκης Παλαμᾶς.

Τοῦ πατέρα του.

Γιατί δὲν τὸν φαντάζεσαι πού ἀνέβη
νὰ ψάλῃ σ' ἄλλη γῆ μ' ἀγγέλου λύρα
τὸ τραγούδι, τρισεύγενή σου κλήρα,
πού τ' ἄχτια κάθε ζήσης εἰρηνεύει;
Σ' ὄλο τ' ἄπειρο μ' ἄγρια βασιλεύει
Μέδουσας κεφαλὴ πάνοπλη Μοῖρα
στῆς πίκρας τὴν πεντάμαυρη κλημύρα.
Μόνῃ ἢ ὁμορφιά γιὰ λίγο ἀντιπαλαίβει
καὶ—ὦ μυστήριον—καθὼς διαβαίνει ἀπ' ἄστρι
στ' ἄστρα φῶς, ζέστα, δύναμη, μαγνήτη,
μέσ' τὴ μενεξεδένια οὐράνια πάστρα
μὲ μάτια τῆς ψυχῆς, σ' ἄλλο πλανήτη
νὰ κατεβαίνῃ φεγγοστάλαχτ' εἶδα
(γιατὶ τὸν κλαῖς;) σὰν ἀρμονίας ἀχτίδα⁽⁴⁾.

Σύγκορμον καὶ σύμψυχο ξεχωρίζω στὸ βύθος τῆς θύμησής μου τὸ στόλισμα τοῦ «περαστικοῦ»⁽⁵⁾ Ἄλκη, πού ὁ πατέρας του τῶταξε «στὰ ἐρωτόπλαστα βλαστάρια».

⁽¹⁾ Πρβλ. Γ. Κ. Κατοίμπαλη, ὅπου παραπάνω, Β', σελ. 33, ἀρθ. 982.

⁽²⁾ Πρβλ. Κωστῆ Παλαμᾶ, σονέττο «σταλμένο τοῦ ποιητῆ Λ. Μαβίλη» στὰ 1896—Ἀσάλευτη Ζωή, ἐγδ. β', σελ. 17.

⁽³⁾ Ἄλλα τραγούδια γιὰ τὸν Ἄλκη καὶ τὸν «Τάφο» καὶ τὸν Ποιητὴ βρίσκεις παρακάτω, σελ. 70.

⁽⁴⁾ Πρωτοτυπώθηκε στὰ «Γράμματα» (τῆς Ἀλεξάντρας), τεῦχος τοῦ Γενάρη, 1912. Προχειρότερα βρίσκεται στοῦ Λορέντσου Μαβίλη Τὸ Ἔργον, ἐγδ. Β', Ἀλεξάντρα, 1923, σελ. 33.

⁽⁵⁾ Πρβλ. σελ. 66, ὑπόσημ. 1.

π' ἀντίσταν κι' ἀπόσβυσαν
μᾶς χρυσαυγῆς καμάρια»⁽¹⁾.

Ὁ Ἄλκης — γράφει ἡ κυρία Καλλιφρόνη Παρρὲν — «ἦτο μιὰ ὠραία καλλιτεχνική σύνθεσις, ἀπὸ τὰ μαλλάρια τοῦ τὰ μουκλωτά, ἕως τῆ φωνίτσα τοῦ καὶ τὸν τρόπο τῆς ὀμιλίας τοῦ, ἡ ὁποία ἦτο μουσική, ἁρμονική, ἀληθῶς ζωντανὸν καλλιτεχνικὸν σύνθεμα ἀπὸ τὰ ὠραιότερα τῆς δημιουργίας». Κι' ὁ Ζαχαρίας Παπαντωνίου⁽²⁾ μᾶς βεβαιώνει, ὅτι ὁ Ἄλκης ἦταν «ἡ χάρις καὶ ἡ ὀμορφιά πού δὲ θὰ τὴ λησμονήσουν ποτὲ ὅσοι ἐδέχτηκαν τὸ ἀγγελικὸ τῆς φωτοβόλημα». Μιὰν εἰκόνα τοῦ θρυλικοῦ Ἄλκη φτιασμένη ἀπὸ φωτογραφία, βρισκεις, ἀγαπητέ μου διαβαστή, (πού θαυμάζει κανεὶς τὴν ὑπομονή σου!) στὸ «Ἐθνικὸ Ἡμερολόγιον» τοῦ Κ. Φ. Σκόκου γιὰ τὸ χρόνο 1899⁽³⁾. Μὰ πῶς μπορούσαν τὰ τεχνικὰ μέσα, τῆς τότε κιόλας ἐποχῆς, νὰ μᾶς παραστήσουν πιστὰ ἓνα πλάσμα σὰν τὸν Ἄλκη; Ποιὸ κοντύλι μπορούσε νὰ μᾶς ξαναδώσῃ τὴ φλογερὴ φεγγοβολὴ καὶ τὰ παιγνιδίσματα τῶν ματιῶν τοῦ Ἄλκη; Ποιὸ κοντύλι τ' ἀνεμίσματα τῶν ξανθῶν μαλλιῶν τοῦ, τὴν ἀπαλάδα τοῦ προσώπου τοῦ⁽⁴⁾, τὴν κρινάτη σάρκα τοῦ καὶ τίς ἄλλες χάρες τοῦ; Καὶ μὲ ποιὸ μέσο θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ξαναπαραστήσῃ καὶ «τὰ παιγνιδία τοῦ, καὶ τὰ σκιρτήματά τοῦ, καὶ τὰ λογάρια τοῦ καὶ προπάντων τὸ γέλιο τοῦ, — ὡ τὸ ξεθύμασμα ἐκεῖνο τὸ ἀργυρόχρο, μὲ τὸ ὁποῖον ἐξεχειλιζεν ὅλη ἡ φαιδρότης, ὅλη ἡ ἀγαλλίασις τῆς ζωῆς»⁽⁵⁾.

Ὁ Ἄλκης ἦτανε μεγαλόπρεπο ὁμοίωμα κι' ἀντίτυπο τῆς ὠραίας μητέρας τοῦ, ἀλλὰ θάλεγες πὼς κάτι εἶχε πάρει κι' ἀφ' τὴν ὀμορφιὰ τῆς νουνᾶς τοῦ, τῆς κυρίας Μαίρης Κασαβέτη-Δροσίνη αὐτῆ, διαβαστή μου, εἶναι ἡ *Μία*, πού τὴν τραγούδησε καὶ τὴ

(1) Πρόλογος τοῦ «Τάφου». Πρβλ. κι' [Α.] Κ[ύρου] στὴν ἐφημερ. «Ἐστία», ἀριθ. 34 (=3 τ' Ἀπριλίου 1898), σελ. 1.

(2) Ὅπου παραπάνω, πρβλ. 66β, σελ. 1.

(3) Στὴν ἐφημερ. «Σκρίπ», ἀριθ. 974 (=11 τοῦ Μάη 1898), σελ. 1.

(4) Ἀθήνα 1899, σελ. 50.

(5) Πρβλ. τοῦ «Τάφου» τὸ τραγούδι «Ὅταν ἦταν στὴ ζωὴ».

(6) Κ. Σκόκου, Ἐθνικὸν Ἡμερολόγιον τοῦ 1899 (Ἀθήνα 1899), σελ. 51.

δοξολόγησε ὁ Ποιητὴς στὰ «Μάτια τῆς Ψυχῆς μου»⁽¹⁾:

Μέσα στὸν κόσμον χωριστή, μέσα σὲ τόσες μίαι
περνώς, καὶ μέσα στὲς καρδιές γεννᾶς τὴν τρι-
[κιμία,
καὶ στὴν ψυχὴ μου, θάλασσα βαθειὰ γαληνεμένη,
τὸ πέρασμά σου τὰ ὄνειρα σὰν αὔρα τ' ἀνασταίνει.
Στὸν κόσμον οἱ ἄλλες ὀμορφιές, ὅλες προστά
[σὲ σένα,
ἄνθη τῆς γῆς μοσχοβολοῦν ἀπὸ χῶμα ριζωμένα,
καὶ δένονται καὶ σέρνονται καθὼς φανοῦν σιμά
[σοῦ
καὶ σένα εἶναι λευκόφτερο τὸ κάθε κίνημά σου.
Κάθεσαι, στέκεις, δείχνεις πῶς φτερωμένη πάλι
γέρν' ἢ λαμπάδα; ἢ φλόγα τῆς ξανάφτει πῶς με-
[γάλη.
Φεύγεις καὶ πᾶς ἀέρινο στοιχείο μὲ τὰ στοιχεῖα,
σὰν ἀστραπή, σὰν ἄνεμος καὶ σὰν τὴν Εὐτυχία.

«Ὅταν ἀπέθανε ὁ Ἄλκης — γράφει ὁ Ζ[αχαρίας] Π[απαντωνίου]⁽²⁾ — δὲν εἶδον τὸν σπαραχθέντα ποιητὴν νὰ χύνη τὰ δάκρυα, πού θὰ ἔχυνε ἄλλος πατέρας. Ἀκουμβησμένος σὲ μιὰ γωνιὰ τοῦ ἐρημωθέντος σπιτιοῦ, μόνος μὲ τὴν ἔκφρασιν τοῦ ὑψηλοῦ φιλοσοφικοῦ ἄλγους εἰς τὸ θλιμμένον πρόσωπον, ἤνοιγεν αἰθερίους συγκοινωνίας μὲ τὸν φυγόντα ἄγγελον, ἀνύψωνεν ἓνα μανσωλεῖον, ἐπλαττε σιγὰ σιγὰ ἓνα σταλακτίτην μὲ τὰ δάκρυα τῆς ψυχῆς τὰ κρυφοσταλαάζοντα μέσα του. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἦτο ἔτοιμον τὸ βιβλίον τῶν θρήνων. Ἡ φιλοσοφία τῆς λύπης ἐκράτησε τὰ δάκρυα διὰ νὰ τὰ χύσῃ εἰς λάμποντας στίχους καὶ ρυθμούς».

Ὁ «Τάφος» στιχουργήθηκε — καθὼς ὁ ἴδιος ὁ Ποιητὴς ἐσημείωσε⁽³⁾ — στὶς 24 τοῦ Φλεβάρη ὡς τὶς 9 τοῦ Μάρτη 1898, ἔξω ἀπὸ τὸ τραγούδι «Ὅταν ἦταν στὴ ζωὴ», πού στιχουργήθηκε στὰ 1895⁽⁴⁾. Ἄπδνα ἄρθρο τοῦ Ἀδ. Κύρου, πού τυπώθηκε στὴν

(1) Ἐγδ. Α', σελ. 37-38 (τυπώθηκε γιὰ πρώτη φορά στὴν «Ἐστία» τοῦ 1889, τόμ. Β', σελ. 352). Γιὰ τὸ τραγούδι: «Μία» πρβλ. καὶ Κ. Τσάτσο, Παλαμᾶς, σελ. 79.

(2) Ἐφημ. «Σκρίπ», ἀριθ. 474 (=11 τοῦ Μάη 1898) σελ. 1.

(3) Κοίταξε σελ. 77 τῆς Α' ἔγδοσης.

(4) Πρβλ. παραπάνου, σελ. 65α, ὑπόσημ. 2.

έσπερινή έφημερίδα του «Έστία» στις 3 του Ἀπρίλη του 1898⁽¹⁾, στοχάζομαι, πώς ο πρόλογος του «Τάφου» είχε κυκλοφορήσει από τότε είτε σε χειρόγραφο είτε σε τυπογραφικά δοκίμια. Ἡ πρώτη Έγδοχη του «Τάφου» έγινε στο τυπογραφείο της «Έστίας» Μάισονερ και Καργαδούρη⁽²⁾ έκυκλοφόρησε στα βιβλιοπωλεία και στις έφημερίδες συστηματικά για πρώτη φορά στις 8 και 9 του Μάη του 1898⁽³⁾.

Πολλές κριτικές γράφτηκαν για την πρώτη Έγδοχη του «Τάφου»⁽⁴⁾ και ποιητές δνομαστοί την έχαιρέτησαν με τραγούδι:

Τῷ κ. Κωστῆ Παλαμᾷ

μετά τήν ανάγνωσιν τῶν ποιημάτων αὐτοῦ «Τάφος».

Στοῦ πόνου σου τ' ἀνήλιαγα σκοτάδια
έκοίταζα με μυστική τρομάρα
κόσμων ὠραίων εἶδα ἐκεῖ ρημάδια
καί χῶος κ' έρημιά καί μαύρη ἀντάρα.
Εἶδα νά σέρνεται, νά παραδέρνη
μέσ' στά συντριμμια ἐκεῖνα τήν ψυχή σου,
καί μιᾶ χαρά φευγάτη παραδείσου
περίλυπη στή μνήμη της νά φέρνη.

(1) Πρβλ. Γ. Κ. Κατσιμπαλή, ὄπον παραπάνω, σελ. 31, ἀρθ. 923.

(2) Ὁ τίτλος στο κιτρινωπό ξόφυλλο καί στήν προμετωπίδα λέει: «Κωστῆς Παλαμᾶς | Τάφος | Ἐν Ἀθήναις | 1898», σελ. μ' ἀρθ. 5-77, σήμα 160 (σελ. [1] ψευδοτίτλος: «Τάφος», σελ. [2]: «Έργα του Ἰδίου», σελ. [3] προμετωπίδα, πού λέει ὅ,τι γράψαμε παραπάνω, σελ. [4] μόνο τό σημείωμα: «Τυπογραφείον Ἐστίας Μάισονερ καί Καργαδούρη—1826», σελ. [78]: Πίναξ [περιεχομένων], σελ. [79-80] λευκή ὀλωσδιόλου).

(3) Διαβάζουμε στήν έφημ. «Τὸ Ἄστυ», ἀρθ. 2688 (= 11 του Μάη 1898) σελ. 2: «Υπό του κ. Κωστῆ Παλαμᾶ ἐξεδόθη νέα συλλογή ποιημάτων, φέρουσα τὸν τίτλο «Τάφος». Πωλεῖται ἀντὶ δρ. 2».

(4) Οἱ κυριώτερες εἶναι τοῦ [Α.] Κ[ύρου] στήν έφημ. «Έστία» ἀρθ. 34 (= 3 του Ἀπρίλη 1908 σελ. 1) πρβλ. καί ἀρθ. 70 (= 10 του Μάη 1898) σελ. 2· στήν έφημ. «Ἀκρόπολις», ἀρθ. 5807 (= 10 του Μάη 1898) σελ. 3: «ἐν ἀληθινὸ ποίημα» (έχει γράψει τήν κριτική ὁ Βλ. Γαβριηλίδης), τοῦ Ζ[αχαρία] Π[απαντωνίου], στήν έφημ. «Σκρίπ», ἀρθ. 974 (= 11 του Μάη 1898) σελ. 1· τῆς [Καλλιρρόης Παρρέν], στήν «Έφημερίδα τῶν Κυριῶν», τόμ. ΙΒ', ἀρθ. 532 (= 17 του Μάη 1898) σελ. 3-4· τοῦ Πέτρου Βασιλικῶ [= Κ. Χατζόπουλου], στήν «Τέχνη», τόμ. Α' (1898-9) σελ. 67-69. Ἄλλες κριτικές ἀναφέρει ὁ Γ. Κ. Κατσιμπαλής, Βιβλιογραφία Κωστῆ Παλαμᾶ, Β', σελ. 31-33.

Ἄλλὰ ἡ θεία Τέχνη παραστέκει
καί γράφει με τὸ αἷμα τῆς καρδιάς σου,
καί μαργαριταρένια σιγοπλέκει
στεφάνια ἀπὸ τὰ δάκρυα τὰ θερμά σου.
Ἦχολογᾷ σὰν μουσική τὸ κλάμα
μέσα στοὺς στίχους σου, καί τὰ κομμάτια
τῶν κόσμων ξανασιμῶν, ὦ, τί θάμα!
καί γίνονται περίτεχνα παλάτια.
Μεταμορφώνεται τοῦ πόνου ἡ χώρα,
ἡ ἀτέλειωτη, σ' ἀνθόσπαρτο λιβάδι,
καί χαιραυγὴ μερόνει νικηφόρα
τ' ἄγριο, τ' ἀπαρηγόρητο σκοτάδι.
Καί βλέπω τήν ψυχὴ σου σὰν ἀκτίνα
νά τρέχη αἰωνία ἀπ' ἄνθος σὲ λουλούδι
κατόπι ἀπ' τὸ χρυσὸ της ἀγγελούδι
πού φτερουγίζει μέσα στ' ἄνθη ἐκεῖνα.
Ἐχασες τ' ἀλησμόνητο παιδάκι,
ἡ Τέχνη, ἡ παντοδύναμη, σοῦ μένει
γλυκαίνει τὸ πικρότερο φαρμάκι,
τὸ πάθος, τὸ πιὸ ἄγριο, τ' ὁμορφαίνει⁽¹⁾.

Α. Προβελέγγιος.

Στὸν «Τάφο» του.

Ὅταν ἡ ὀδύνη τῶν δικῶν σου σ' ἐμυβόδα,
καί τὸ στερνὸ σου, ὦ ἐρωτόπουλο, κρεβάτι
βαγιᾶς τοὺς κρίνους σοῦ έσπερνε, ποδιές τὰ ρόδα,
μόνος ὁ Μελικέρτης σου ὁ γονιὸς ἐκράτει
τὸ κλάμα στήν καρδιά καί τὴ λύρα στὸ χέρι,
καί ἀπὸ τήν νήτην σ' ἔψαλλεν ἔως τὴν ὑπάτη.
Καί λούζοντας ὁ περισσότεχνος, ὡς ξέρει,
τὸν πόνου σου, ὦ Καῦμέ, στῆς Κασταλίας τὴ βρύση,
στῶν ἡμιθέων τοὺς οὐρανοὺς σ' ἔκαμε ἀστέρι,
καί θεῖον γιὰ μᾶς βωμὸν τὸν Τάφο σου ἔχει
[στήσει!]

Γ. Γρυπάρης.

Κ' ἕνας πολὺ γνωστὸς ἐρασιτέχνης τοῦ καιροῦ κείνου, ὁ Ἰωάννης Ἀνάργυρος, ταίριασε σὲ μουσική ἕνα ἀφ' τὰ τραγούδια τοῦ «Τάφου» καί τ' ἀφιέρωσε στή μητέρα τοῦ Ἄλκη⁽²⁾.

Ἀργότερα, ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἀνοιξη τοῦ 1898, ἔχουμε τρεῖς Έγδοχες τοῦ «Τάφου»,

(1) «Ἀκρόπολις», ἀρθ. 5816 (= 19 του Μάη 1898) σελ. 3.

(2) Κωνστ. Φ. Σκόκου Ἐθνικὸν Ἡμερολόγιον τοῦ ἔτους 1899 (Ἀθήνα 1899) σελ. 54.

(3) Κοίταξε τὴν έφημ. «Τὸ Ἄστυ», ἀρθ. 2900 (= 9 του Δεχ. 1898) σελ. 3, πρβλ. καί Γ. Κ. Κατσιμπαλή, ὄπον παραπάνω, Β', σελ. 32, ἀρθ. 95.